

Александар Д. Драшковић*

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за филозофију

<https://orcid.org/0009-0007-4799-5913>

ПРОЦЕС ОПАЖАЊА У САВРЕМЕНОЈ ФИЛОЗОФИЈИ ПЕРЦЕПЦИЈЕ: ДВЕ ВЕРЗИЈЕ НАИВНОГ РЕАЛИЗМА²

Наивни реализам је становиште у филозофији перцепције које има за циљ да објасни процес формирања перцептивног искуства. Према наивним реалистима, уопштено гледано, перцептивно искуство је одређено објектима независним од ума које субјект опажа. Другим речима, перцептивно искуство се треба објашњавати у терминима релација и узрочних процеса који се одвијају између субјекта и објекта који он опажа. Сматрам да је унутар наивног реализма могуће разликовати два приступа која ћу називати модерном и класичном верзијом. Циљ овог рада је да се поменуће две верзије представе, анализирају и упореде. Класична верзија се одликује истицањем значаја везе између наивног реализма и дисјунктивизма - становишта које следи из наивног реализма и према којем постоји радикална и суштинска разлика између, са једне стране, веридичких искустава и халуцинација и илузија са друге стране. Такође, класични реалисти доста пажње посвећују покушајима да се оповргну аргументи који наивни реализам критикују из перспективе феномена илузија и халуцинација. Модерни реалисти поричу претпоставку о јакој вези између реализма и дисјунктивизма. Њихов примарни циљ јесте да објасне сам процес чулног опажања, феноменологију перцептивног искуства и на крају природу процеса чулног сазнања уопште. За разлику од класичних реалиста, модерни реалисти тврде да су „грешке“ у опажању попут илузија и халуцинација ускладиве са основним претпоставкама наивног реализма. На крају рада ћу настојати да покажем због чега сматрам да је модерна верзија наивног реализма прихватљивија алтернатива од класичне верзије.

Кључне речи: Наивни реализам, опажање, феноменологија, илузија, халуцинација

Према наивним реалистима, уопштено гледано, перцептивно искуство је одређено умно-независним објектима које субјект опажа. Другим речима, перцептивно искуство треба објашњавати у терминима узрочних релација између субјекта и објекта (или објеката) који он опажа. Циљ овог рада је да се представе, анализирају и упореде две верзије наивног реализма које ћу називати – класична и модерна верзија. Иако се на први поглед може учинити да између ове две верзије реализма нема неке супстантивне разлике, покушаћу да покажем да ипак постоје

1adraskovic47@gmail.com

2 Рад је представљен на конференцији *Језик, књижевности, процес 2023.*, одржаној на Филозофском факултету Универзитета у Нишу.

важна неслагања у погледу тога чему треба да се посвети посебна пажња у реализму. Пре него што се упустимо у детаљно разматрање класичне и модерне верзије наивног реализма, најпре се треба упознати са основним идејама наивног реализма.

Увод: основне претпоставке наивног реализма

У филозофији перцепције традиционално постоје два главна и супротстављена становишта – релационизам и репрезентационализам. Могло би се рећи да је ова подела обележила савремену филозофију перцепције и разумевање процеса формирања перцептивног искуства. Репрезентационализам је теорија перцептивног искуства према којој искуство треба разумети у терминима репрезентационог садржаја (као што су, између осталог, искази и веровања), односно подразумева да је перцептивно искуство вид репрезентовања света који се опажа. Другим речима, оно што се опажа јесу репрезентације света, док је репрезентационални садржај оно што одређује феноменологију перцептивног искуства. Релационизам, односно наивни реализам,³ је теорија према којој се, за разлику од репрезентационализма, субјекат не налази у релацији са сопственим репрезентацијама света, већ у директној вези са умно-независним објектима који се налазе у свету. Другим речима, наивни реалисти тврде да када год субјекат опажа неки објекат, он опажа *непосредно* тај објекат, односно, налази се у непосредној вези са објектом (прецизније, са његовим својствима).⁴ Имајући то у виду, наивни реалисти закључују да је и феноменологија перцептивног искуства одређена објектима који се посматрају, то јест – посматрани објекти конституишу феноменологију.⁵ Узмимо као пример опажање жуте банане. Реалисти би рекли да смо при процесу опажања те жуте банане ступили у директну и непосредну везу са њом, мислећи под тим да опажамо *саму* банану, односно њено својство жутости. Са друге стране, управо је та жута банана оно што *конституишу* феноменологију мог искуства опажања те жуте банане. Оно што је такође једна од претпоставки реалиста, јесте да је немогуће да сам имао искуство опажања жуте банане, а да она заправо није постојала. Другим речима, реалисти сматрају да опажање неког предмета подразумева да тај предмет постоји независно од нас, односно нашег ума.

На основу овог краћег прегледа основних претпоставки наивног реализма могло би се рећи да наивни реализам представља једну крајње интуитивну представу о свакодневном процесу формирања перцептивног искуства. Он чува здраворазумску претпоставку о томе да у току процеса опажања ступамо у директну везу са објектом – Тим Крејн (Tim Crane) наводи да је постојање овакве релације између субјекта и објекта „најочигледнија чињеница у вези са искуством“ (KREJN 3 Појам „наивни реализам“, који се користи као синоним за релационизам, се може пронаћи код аутора као што су: Мартин (MARTIN: 2004; 2006) и Френч (FRENČ 2014).

⁴ Више речи о самој природи ове везе ће бити у следећем одељку, посебно у делу које је посвећено Кембеловом схватању перцептивног искуства.

⁵ Важно је напоменути да неки наивни реалисти сматрају да је феноменологија искуства одређена *искључиво* објектима који се посматрају, док неки други наивни реалисти сматрају да, поред самих објеката који се опажају, постоје још неки фактори који утичу на феноменологију искуства. Овим ћу се бавити у одељцима који следе.

2009: 23) Не опажамо репрезентације, чулне датости или нешто треће, већ сам тај објекат. Са друге стране, показаће се да је наивни реализам суочен са озбиљним приговорима – аргументима из халуцинација и илузија. Оно што је у великој мери обележило литературу која се бави наивним реализмом, јесу управо покушаји да се реше ова два проблема која се налазе „у срцу расправе о перцепцији“. (KREJN 2009: 9) У наставку рада ће бити објашњени покушаји реалиста да се одбране од приговора ове врсте.

Класична верзија наивног реализма

Под класичном верзијом наивног реализма подразумевам приступ наивном реализму који је присутан код аутора као што су: Тим Крејн, Мајкл Мартин (Michael Martin) и Џон Кембел (John Campbell). Сматрам да поменути филозофи наивни реализам бране, пре свега, заступањем дисјунктивизма и одбацивањем познатих аргумената из илузије и халуцинације, али и зато што сматрају да једино наивни реализам може да узме у обзир и објасни интуитивну идеју о тзв. „експланаторној улози искуства“.⁶

У литератури класичних реалиста се може приметити да се посебна пажња посвећује вези између наивног реализма и становишта које се назива *дисјунктивизам*. Дисјунктивизам представља становиште које настоји да задржи здраворазумско схватање природе веридичког искуства. Веридичко перцептивно искуство је оно које субјекат има када заиста опажа умно-независан објекат пред собом. Према дисјунктивизму, који следи из наивног реализма (мада не нужно), постоји интринсична разлика између веридичких искустава са једне стране, и илузија и халуцинација са друге стране.⁷ Ипак, при одређењу дисјунктивизма треба бити пажљив. Наиме, дисјунктивисти сами признају да ипак постоје одређене важне сличности између веридичких и не-веридичких перцептивних искустава. Стога, можемо рећи да циљ дисјунктивизма није да негира сваку могућу сличност између веридичких и не-веридичких искустава, већ је циљ да се покаже да упркос одређеним сличностима постоји кључна, интринсична разлика између веридичких и не-веридичких искустава због које искуства илузија и халуцинација не могу бити примери веридичких искустава. Ова разлика се огледа у томе што у случају веридичких искустава постоји релација⁸ између субјекта и објекта који се посматра, док такве релације нема када су у питању халуцинације и илузије.⁹

Генерално се сматра да је услов за узимање једне теорије процеса опажања као прихватљиве њено објашњење тзв. „перцептивне грешке“. Овај појам се, пре свега, односи на појаве као што су илузије и халуцинације. Дакле, пре него што се наивни реализам прогласи теоријом која на одговарајући начин објашњава процес

⁶ KEMBEL 2002a: 128.

⁷ Више о дисјунктивизму у: SMIT 2010; MILAR 2015; ENTONI 2011; LOG 2012.

⁸ У делу рада који ће бити посвећен Кембеловом наивном реализму, биће подробније објашњена природа ове релације.

⁹ Треба нагласити да, иако су сви дисјунктивисти сагласни да халуцинације засигурно спадају у не-веридичка искуства, постоје неки дисјунктивисти који не посматрају илузије као нужно не-веридичка искуства. Више о томе у: BIRN, LOG 2008.

формирања перцептивног искуства, он најпре мора да покаже да је у стању да објасни перцептивне грешке. Најпре ћу представити аргумент из илузије:

- 1) Наивни реалисти тврде да феноменологију перцептивног искуства увек одређује умно-независан објекат опажања, односно својства која он инстанцира.
- 2) У случају илузија, субјекат је свестан барем једног својства које умно-независни објекат посматрања заправо не инстанцира.
- 3) Дакле, феноменологију перцептивног искуства не конституишу увек својства које умно-независни објекат инстанцира.
- 4) Дакле, наивни реализам је погрешна теорија.

Са друге стране, аргумент из халуцинације се може укратко представити на следећи начин:

- 1) Наивни реализам претпоставља да је феноменологија искуства конституисана искључиво умно-независним објектом (или објектима) који се опажа, односно његовим својствима.
- 2) У случају халуцинације, субјекат има утисак (свестан је) да опажа одређени умно-независни објекат који инстанцира одређена својства, иако тај објекат не постоји независно од његовог ума.
- 3) Феноменологију његовог искуства конституише својство (или својства) објекта који је зависан од његовог ума.
- 4) Дакле, постоје случајеви када је феноменологија искуства конституисана објектима који *нису* умно-независни.
- 5) Дакле, наивни реализам је погрешна теорија.

Кембел посвећује највише пажње самој природи искуства. Он верује да искуство има кључну улогу у нашем сазнању света и говору и размишљању о њему. Искуство је оно што нам омогућава да ступимо у релацију са објектима у свету, да се упознамо са њиховим својствима и да формирамо концепте о њима: „Искуство света је оно што нас ставља у позицију да размишљамо о њему“ (KEMBEL 2002b: 1) Иако ове тврдње саме по себи делују веома интуитивне и готово тривијалне, Кембелов циљ јесте да покаже да је наивни реализам једина теорија која може да узме у обзир ова својства искуства. Идеју о непроцењивој улози које искуство има у нашем сазнању и размишљању о објектима и њиховим својствима у свету, Кембел назива *принцип експланаторне улоге искуства*. (KEMBEL 2002a: 128) Овај принцип се односи на оно што нам искуство омогућава. Наиме, Кембел тврди да је само перцептивно искуство објеката оно што нам омогућава сазнање о (опажљивим) својствима објеката и концептима тих својстава. Другим речима, да нема искуства, не бисмо били у стању да сазнамо концепте о својствима објеката у свету, и да о њима говоримо и да их на правилан начин употребљавамо. (*Ibid.*)

Познато је да наивни реалисти тврде да процес опажања објекта представља заправо ступање субјекта у одређену релацију са објектом опажања. У свом тексту „Consciousness and Reference“, Кембел наводи познату Раселову дистинкцију између „знања истина“ и „знања ствари“. (KEMBEL 2009: 650) Наиме, Раселова по-

ента јесте да знање истина зависи од знања ствари које представља „једноставнију“ врсту знања. (RASEL 1912: 25) Расел је мишљења да је знање ствари једноставнија врста знања зато што је за стицање ове врсте знања довољна релација *ујознајности* (енг. *acquaintance*) са објектом. У складу са тим, знање о стварима се такође назива и „знање путем упознатости“ (енг. *knowledge by acquaintance*). Ова врста субјектове релације са објектом представља „најпримитивнију и најједноставнију когнитивну релацију“, релацију која је једноставнија од мишљења о објекту, тврди Кембел. (KEMBEL 2002a: 130) Упознатост са објектом је оно што најпре омогућава субјекту само сазнање објекта, а потом и могућност да мисли о њему и формира појмове који се односе на његова својства. Искуство схваћено на овај начин – као релација упознатости субјекта са објектом – Кембел назива *релационистичко схваћање искуства*. (KEMBEL 2002a: 129-130) С обзиром на то да једино наивни реалисти подразумевају постојање релације између субјекта и објекта, када је перцептивно искуство у питању, Кембел закључује да једино наивни реализам може да објасни релационистички схваћено искуство.

Иако је Кембел наивни реалиста, он не тврди да је феноменологија перцептивног искуства *искључиво* одређена објектом који се посматра. Кембелова идеја о томе шта конституише феноменологију искуства је ипак мало сложенија. Наиме, он тврди да феноменологију перцептивног искуства заправо одређује *професионална релација* која подразумева: субјекат, објекат и „тачку гледишта“ (енг. *standpoint*).¹⁰ (KEMBEL 2009: 666) Прва два члана ове релације, субјекат и објекат, су очигледни – за одређење феноменологије искуства је потребан објекат који се опажа и субјекат чија је то феноменологија. Ипак, тачка гледишта, као трећи члан ове релације, захтева детаљније објашњење. Наиме, замислимо неке примере чланова тромесне релације. Рецимо, субјекат S који опажа, књигу као објекат који се опажа и, на крају, одређену тачку гледишта са које S посматра ту књигу. Тачке гледишта могу бити различите. Објекат, како каже Кембел, „уек доживљавамо са одређене тачке гледишта“. (2009: 666) Она може подразумевати даљину са које се објекат посматра, затим колико је објекат осветљен, под којим углом се објекат посматра, са које стране се објекат посматра итд. Кембелова намера јесте да покаже да феноменологија искуства није одређена само субјектом и објектом који се опажа, већ и тиме *како* се тај објекат опажа – из које перспективе је објекат опажан. Самим тим, субјекат S који посматра књигу не мора увек имати исту феноменологију искуства опажање те исте књиге.

Следећи класични реалиста којим ћу се бавити је Тим Крејн. Крејнова одбрана наивног реализма је фокусирана, пре свега, на одбрану наивног реализма од аргумената из илузије и халуцинације којима сам се претходно бавио. У тексту под називом „Is There a Perceptual Relation?“, може се приметити да Крејн далеко више пажње посвећује аргументу из халуцинације него аргументу из илузије.¹¹ Када је

10 Сличну тезу износи и Мартин када говори о тачки гледишта (он користи реч *viewpoint*). Он сматра да је за обликовање нашег искуства важна тачка гледишта са које се посматра: „Да бисмо разумели искуство и шта оно представља, морамо разумети *тачку гледишта* о тој теми (*subject-matter*), и да, стога, о тој теми говори као нечему што је презентовано тачком гледишта“ Ипак, његово схватање тачке гледишта треба схватити у ширем смислу од Кембеловог. Више о томе у: MARTIN 1998: 173
11 Ово је у складу са раније поменутом Миларовом (Boyd Milar) тезом да се наивни реалисти више

аргумент из халуцинације у питању, Крејн верује да је дисјунктивизам најбољи одговор на овај проблем. Ипак, није довољно једноставно прогласити веридичка и не-веридичка искуства фундаментално различитим врстама искустава да би се проблем халуцинације решио. У складу са тим, Крејн наводи да постоји јасан критеријум на основу којег можемо разликовати халуцинације и веридичка искуства. Узмимо као пример субјекта који опажа књигу (дакле, има веридичко искуство), са једне стране, и са друге стране субјекта који има искуство халуцинације књиге. Крејн сматра да се дисјунктивизмом не пориче да субјект може имати исту феноменологију искуства, било да је у питању веридичко перцептивно искуство или халуцинација, односно не негира се да су ове две врсте искуства међусобно *субјективно неразлучиве*. (KREJN 2009: 139) Другим речима, његова феноменологија ће остати иста и када опажа неки умно-независни објекат, и када има халуцинацију тог истог предмета, односно када је свестан неког умно-зависног предмета. Такође, субјективна неразлучивост значи да субјекат не може знати да ли халуцинира или има илузију, или заиста опажа неки предмет. Оно што се дисјунктивизмом пориче јесте да је субјективна неразлучивост веридичких и не-веридичких искустава довољна да се она прогласе искуствима (односно „менталним стањима“) исте врсте. (*Ibid.*) Крејн тврди да кључна разлика између веридичког искуства опажања неког објекта и халуцинације јесте чињеница да је услов да би неки објекат био заиста опажен јесте да тај објекат постоји независно од ума субјекта, док се халуцинације увек односе на објекте који су зависни од ума. Крејн признаје да може постојати „истинит опис“ (енг. *true description*) који се може односити како на веридичко искуство опажања неког објекта, тако и на субјективно неразлучиво искуство халуцинације тог истог објекта (наравно, не истовремено). Ипак, разлика постоји у условима истинитости за ове описе – услов истинитости у случају веридичког искуства подразумева да објекат опажања постоји независно од ума, док услов за истинит опис халуцинације подразумева да је субјекат свестан неког објекта који је зависан од његовог ума. (*Ibid.*) То је за Крејна разлог због којег веридичка искуства и халуцинације не можемо сматрати искуствима исте врсте.

Мартин је такође један од класичних реалиста који претпостављају постојање јаке везе између наивног реализма и дисјунктивизма. Разлог за то је у томе што се, према Мартину, наивни реализам може одбранити од проблема илузије и халуцинације искључиво прихватањем дисјунктивизма. Ипак, пред наивним реализмом се не налазе само ова два позната проблема, већ и две тезе¹² о перцептивном искуству од којих једна очигледно противуречи основним претпоставкама наивног реализма. Прва теза, представља здраворазумску претпоставку о томе да су наша перцептивна искуства увек део природног каузалног низа – теза коју Мартин назива *искусствени натурализам*. (MARTIN 2006: 357) Искусственим натурализмом се, дакле, тврди да су наша ментална стања увек последица неких физичких или „психолошких“ узрока, како их Мартин назива. (*Ibid.*) Ова теза представља проблем за наивни реализам зато што је у том случају могуће код субјекта изазвати,

---

баве аргументом из халуцинације него аргументом из илузије, односно да њихов дисјунктивизам више погађа проблем халуцинације него илузије. Види: MILAR 2015: 608.

12 Треба имати у виду да ове две тезе погађају наивни реализам служећи се аргументима из илузије и халуцинације. Дакле, не стоје независно од њих.

путем одговарајуће „интервенције“ на мозгу, халуцинације или илузије. Друга теза, која представља већи проблем за наивни реализам, претпоставља да је могуће да уместо ситуације у којој субјекат заиста опажа неки објекат (има веридичко искуство) субјекат има халуцинацију да опажа тај исти објекат. Другим речима, када год субјекат има веридичко искуство, могуће је да је у истој таквој ситуацији имао илузију или халуцинацију. Ову тезу Мартин назива „претпоставка о истој врсти“ (енг. *Common Kind Assumption*) (у наставку рада: СКА) (MARTIN 2006: 357) Ове две тезе узете заједно су инконзистентне са наивним реализмом. Стога, да бисмо сачували наивни реализам, Мартин сматра да је потребно одбацити једну од ове две тезе – а то ће бити СКА. (MARTIN 2004: 43)

Мартин заступа мишљење да је потребно наивни реализам ускладити са здраворазумском претпоставком о искуственом натурализму. Са друге стране, то није случај са СКА. Самим тим, потребно је показати да он заправо не погађа наивни реализам. Што се искуственог натурализма тиче, Мартин тврди да су он и наивни реализам компатибилни зато што иако је могуће физичким путем изазвати код субјекта илузију или халуцинацију, то ипак не значи да су оне исто што и веридичка искуства (самим тим, и даље можемо остати дисјунктивисти). Кључна разлика је у томе што су у случају веридичких искуства конституенти искуства умно-независни објекти посматрања, док у су случају халуцинација или илузија конституенти (узроци) интервенције на мозгу. Дакле, Мартин верује да без обзира на то што је према искуственом натурализму могуће произвести халуцинације или илузије код субјекта, то ипак не значи да оне спадају у исту врсту искустава као што су веридичка искуства. (*Ibid.*)

Што се СКА тиче, Мартин сматра да је он у сукобу са основном претпоставком наивног реализма (првом од три које Мартин наводи), а то је да је немогуће да је субјекат могао имати искуство опажања својства неког објекта, а да тај објекат у ствари не постоји независно од ума тог субјекта. (MARTIN 2006: 357) Дакле, СКА противречи претпоставци наивног реализма о постојању релације између субјекта и објекта. Самим тим, да би се СКА могла оспорити, потребно је показати да постоји некакав критеријум према којем се одређује разлика између две врсте искуства. Тај критеријум, односно кључна разлика између веридичких и не-веридичких искустава јесте у томе што се не-веридичка искуства не могу јавити када субјекат опажа умно-независан објекат. То је својство које, према Мартину, разликује веридичка од не-веридичких искустава. (MARTIN 2006: 358)

На овај начин, Мартин верује да је остао доследан наивном реализму заступањем дисјунктивизма, помоћу којег је успео да сачува интуитивну претпоставку о искуственом натурализму, али је и успео да оповргне СКА, који је представљао проблем за наивни реализам.

Након прегледа свих наведених теорија које припадају класичној верзији наивног реализма, сматрам да се могу издвојити три заједничке идеје:

КНР 1) Подразумева се јака веза између наивног реализма и дисјунктивизма, зато што се тврди да се једино дисјунктивизмом може успешно одговорити на главне проблеме наивног реализма.

КНР 2) Класични наивни реалисти највише пажње посвећују одбрани наив-

ног реализма од аргумената из илузије и халуцинације.

КНР 3) Инсистира се на очувању интуитивне претпоставке о важној улози које искуство има у нашем односу према свету. То јесте, чува се претпоставка коју Кембел назива „експланаторна улога искуства“.

Модерна верзија наивног реализма

Први модерни реалиста којим ћу се у раду бавити је Крег Френч (Craig French). Он, за разлику од класичних наивних реалиста, не посвећује превише пажње одбрани наивног реализма од аргумената из илузије и/или халуцинације, већ се бави проблемом „замагљеног вида“. Најпре треба размотрити на који начин феномен замагљеног вида представља проблем за наивни реализам. Замислимо особу која када стави наочаре за вид опажа књигу пред собом сасвим јасно и оштро. Међутим, када скине наочаре и погледа ту исту књигу, њено опажање се квари и књигу сада види мутно и замагљено. Ово представља проблем за наивни реализам зато што он претпоставља да ће при опажању једног истог објекта феноменологија тог искуства остати иста, зато што је конституисана управо својствима тог објекта који се опажа. Међутим, у случају замагљеног вида то није тако – једна особа посматра исти предмет и има две различите феноменологије.

Можда би се могло приговорити да је феномен замагљеног вида само један од облика старог проблема наивног реализма – илузије, и да је због тога неосновано сврстати Френча у модерне реалисте, већ да је прикладније сматрати га класичним реалистом, самим тим што се бави проблемом илузија. Иако постоји сличност између илузије и замагљеног вида, која се огледа у томе да субјекат сматра да опажа неко својство објекта које тај објекат заправо не поседује, тврдим да ипак постоји важна разлика између ова два феномена. Када су у питању илузије, оне као свој узрок имају спољашње ствари. На пример, илузија штапа који изгледа преломљено у води је последица специфичног преламања светлости у води. Са друге стране, узрок феномена замагљеног вида се налази у субјекту. Субјект је тај који има одређених проблема са видом, не нешто спољашње (светлост која се одбија, даљина објеката који због тога изгледају другачије него што јесу, итд.). Сам Френч наглашава да је замагљени вид нешто што је „допринос субјекта“. (2014: 393) Дакле, разлика између илузије и замагљеног вида јесте у томе што су илузије узроковане нечим спољашњим, док је замагљени вид нешто што је узроковано самим субјектом који опажа неки објекат. Због тога сам мишљења да се Френч бави једним новим проблемом који класични реалисти нису узимали у обзир.

Френч верује да је могуће формулисати другачију врсту наивног реализма која остаје имуна на проблем замагљеног вида. Он најпре разликује две врсте наивног реализма: *амбициозни* и *робусни* наивни реализам. Амбициозни наивни реализам подразумева да је могуће и да треба објаснити све аспекте феноменологије перцептивног искуства у терминима релације између субјекта и објекта, односно у терминима „презентације објективних ентитета“¹³ (FRENČ 2014: 398) Према томе,

13 Презентација објеката је важна идеја код Френча. Она се односи на чињеницу да је перцептивно искуство оно што нам „презентује“, односно представља објекте у свету. То је главно својство перцептивног искуства као таквог: FRENČ 2014: 394.

феноменологија искуства је одређена искључиво умно-независним објектима који се опажају. Оваква верзија наивног реализма се очигледно суочава са проблемом замагљеног вида. Замагљени вид је аспект феноменологије искуства који свакако није одређен релацијом између субјекта и објекта, зато што објекат није тај који узрокује замагљен вид, већ је узрок субјекат.

Са друге стране, Френч тврди да је могуће формулисати „скромнију“ верзију – робусни наивни реализам. Ова верзија се обавезује на три тезе: (1) У перцептивном искуству су нам увек презентовани умно-независни објекти; (2) Презентације тих објеката треба разумети у терминима не-репрезентационалне релације тих објеката са субјектом; (3) Сви аспекти феноменологије искуства који одговарају њеном презентационалном аспектима су конституисани објективно презентованим објектима. (2014: 410) На први поглед није најјасније која је разлика између амбициозне и робусне верзије наивног реализма, те је зато треба додатно објаснити. Наиме, разлика је у томе што амбициозни наивни реализам претпоставља да су сви аспекти феноменологије искуства конституисани презентованим објектима, док робусни наивни реализам подразумева да су *само њезентационални аспекти* феноменологије искуства конституисани презентованим објектима. Јасно је да искуство замагљеног вида није конституисано презентованим објектима и због тога не спада у презентационалне аспекте искуства, већ у не-презентационалне аспекте искуства. Због тога, сматра Френч, робусни наивни реализам допушта могућност постојања аспеката искуства који нису конституисани презентованим објектима. (2014: 410)

Да бисмо разумели како тачно робусни наивни реализам, са тезама (1)-(3), успева да буде конзистентан са не-презентованим аспектима феноменологије (замагљен вид), размотримо следећи пример. Особа S посматра зелену јабуку. У њеном искуству је, дакле, презентован умно-независан објекат (у складу са (1)), она се налази у не-репрезентационалној релацији са зеленом јабуком (у складу са (2)) и та зелена јабука конституише онај аспект феноменологије искуства који се односи на опажање објекта који је презентован у искуству – зелена јабука (у складу са (3)). Да ли би било инконзистентно са неком од три тезе претпоставити да уместо оштрог опажања зелене јабуке, особа S опажа јабуку замагљено? Френч би рекао – не. Замагљени вид само „модификује“ и „инфицира“ презентацију зелене јабуке, али она не „стоји на путу“ и не спречава презентацију зелене јабуке у искуству. (FRENČ 2014: 410-411) Феномен замагљеног вида Френч види као нешто што је продукт самог субјекта, тј. нешто што субјекат додаје објекту опажања: “[замагљени вид] је субјективни или менталистички допринос“ (2014: 411). Иако замагљени вид не представља презентацију, односно умно-независни ентитет, то не представља нужно проблем за наивни реализам, свакако не за робусну верзију наивног реализма, сматра Френч.

Ори Бек (Ori Beck) заступа уверење да је потребно развити другачију врсту наивног реализма који би одговорио на одређене критике које би му се могле упутити. Према Бековом мишљењу, процес опажања нужно садржи две компоненте, односно својства: 1) „Спољашња усмереност“ која подразумева да нам перцептивно искуство увек презентује објекте који су независни од нашег ума, и тиме допри-

носи нашој способности да мислимо и закључујемо о њима; 2) „Унутрашња зависност“ је својство које се односи на саму феноменологију перцептивног искуства, која директно зависи од неуро-компјутационих својстава субјекта перцепције. Бек заступа мишљење да прихватљива теорија перцепције мора да обухвати и објасни обе поменуте компоненте перцепције. (2019: 607-608) Он је сагласан са критичарима наивног реализма који сматрају да наивни реализам успева да објасни само спољашњу усмереност. Међутим, како је претходно речено, Бек тврди да је могуће формулисати другачију верзију наивног реализма која би објаснила и унутрашњу зависност искуства. Бек сматра да се она може објаснити позивањем на неуро-компјутациона својства субјекта.

Његов циљ је да формулише специфичну верзију наивног реализма која није само имуна на примере из научне праксе,¹⁴ већ успева и да објасни обе раније поменуте компоненте перцепције. Ову верзију наивног реализма Бек назива *неуро-компјутациони наивни реализам*. Неуро-компјутациони наивни реализам се обавезује на три тезе: (BEK 2019: 625-627)

1) Дистинкција између три појма: а) Начин на који је објекат представљен (енг. *perceptually appear*) субјекту; б) Субјектова „својства представљања“ (енг. *appearance properties*); в) Перцептивно представљање (енг. *perceptual appearance*) је тромесна релација: „*x* је перцептивно представљено као *W* субјекту *S*“; и подразумева субјекат *S*, затим својство представљања *W* које *S* инстанцира и, на последњем месту, објекат *x*.

2) Претходно поменута релација перцептивног представљања је тесно повезана са релацијом *S* опажа *x*. Повезане су тако да ако постоји релација представљања онда *не* нужно субјекат *S* опажа објекат *x*. Укратко: уколико је објекат перцептивно представљен субјекту, онда то значи да га субјекат и опажа.

3) Последња теза се односи на схватање својства представљања. Наиме, Бек жели да објасни шта тачно одређује које својство представљања *W* које субјекат у тренутку опажања инстанцира. Беков одговор је да су то неуро-компјутациона својства субјекта. Ипак, Бек наглашава да из тога што поменута стања субјекта одређују његова својства представљања, не следи да она одређују у *истиности* и саму феноменологију искуства.

Поред тога што Бекова верзија наивног реализма остаје компатибилна са научним примерима, она успева да објасни и унутрашњу зависност перцептивног искуства, што је био њен главни задатак. То јој полази за руком зато што је компатибилна са научним примерима – подразумева да је перцептивно представљање тромесна релација у којој је друга компонента (поред оних које се односе на субјекта који опажа и објекат који је представљен), која се односи на својство представљања, у потпуности одређена „изнутра“, самим субјектом, односно зависи од његових неуро-компјутационих својстава.

Последњи филозоф којим ћу се бавити је Умрао Сети (Umrao Sethi). Њено схватање наивног реализма је са једне стране блиско класичним наивним реалистима зато што намерава да наивни реализам одбрани од аргумента из халуцинације (аргументом из илузије се не бави). Ипак, оно у чему се драстично разликује

¹⁴ „Варијација пажње“, „промена спектра“ и „истовремене варијације“. Више о томе у: BEK 2019: 612-614.

од њих, јесте чињеница да сматра да је могуће одговорити на аргумент из халуцинације без прихватања дисјунктивизма. Сети прихвата да халуцинације спадају у веридичка искуства: „обе су релације свесности (енг. *awareness*) између субјекта и инстанци чулних квалитета исте врсте“. (2020: 604) Она каже да је ово случај зато што обе врсте искуства морају имати један исти довољан узрок – неуролошко стање субјекта. (SETI 2020: 599-600) Према томе, када субјекат опажа јабуку која заиста постоји и када има халуцинацију да опажа јабуку, субјекат се у оба случаја налази у истом неуролошком стању. Зато, обе врсте искуства имају исту феноменологију. Ипак, Сети наводи да упркос томе што су и халуцинације спадају у веридичка искуства (самим тим имају исту феноменологију), оне се разликују од осталих веридичких искустава по онтолошком статусу својих инстанци – халуцинације имају умно-зависне инстанце, док остала веридичка искуства имају умно-независне инстанце.¹⁵ (SETI 2020: 604) Ову идеју она објашњава путем појма „онтолошке наддетерминације“ (енг. *ontological over-determination*).

Појам онтолошке наддетерминације подразумева да је могуће објаснити постојање неког ентитета путем два услова, иако су оба услова сами по себи довољни за објашњење постојања тог ентитета. (SETI 2020: 601) Размотримо случај инстанце својства жутог које је субјект опажа. Ову инстанцу можемо објаснити путем два услова:¹⁶

- 1) Унутрашње стање субјекта.
- 2) Жута банана.

Унутрашње стање субјекта може бити само за себе довољно објашњење постојања инстанце жутог. Са друге стране, опажање жуте банане такође може бити само по себи довољно објашњење постојања инстанце својства жутог. Оно што разликује халуцинације од веридичких искуства је чињеница да је постојање халуцинација код субјекта увек објашњено само његовим унутрашњим стањем, постојање умно-независног објекта који инстанцира то својство није потребно. Када су остала веридичка искуства опажања неког објекта у питању, тада постоје оба услова истовремено, и 1) и 2), оба услова представљају објашњење постојања инстанце жутог, без обзира на чињеницу да су сами по себи довољни за објашњење постојања инстанце жутог. Из тог разлога, Сети каже да веридичка искуства, за разлику од халуцинација, подразумевају наддетерминисане инстанце. Тиме се и објашњава разлика између веридичких искустава и „веридичких“ халуцинација (без обзира на то што Сети тврди да халуцинације спадају у веридичка искуства).

Након прегледа теорија поменутих модерних наивних реалиста, сматрам да се могу закључити следеће две тезе које су свима заједничке:

МНР 1) Слаби се веза између наивног реализма и дисјунктивизма (или се, као код Сети, потпуно пориче).

МНР 2) Постоји тежња да се наивни реализам модификује, у светлу многобројних проблема који погађају традиционални наивни реализам.

¹⁵ Појам „инстанце чулних квалитета“ су заправо објекти који инстанцирају одређено својство (или својства). Ти објекти могу бити умно-независни или умно-зависни.

¹⁶ Сличан пример даје и Сети: SETI 2020: 602.

Закључак: Класични или модерни наивни реализам?

Упркос томе што класични реализам поседује одређене квалитете, као што је инсистирање на експланаторној улози перцептивног искуства, сматрам да класични реалисти греше када претпостављају јаку везу између наивног реализма и дисјунктивизма, односно када подразумевају да дисјунктивизам следи из реализма или да га је барем неопходно заступати у циљу одговора на проблем илузије и халуцинације. Иако дисјунктивизам на први поглед изгледа као прихватљива и интуитивна теза, зато што подразумева да постоји јасна разлика између веридичких и не-веридичких искустава, мишљења сам да то не представља прихватљив одговор на аргументе из илузије. Сагласан сам са Миларом и Смитом који верују да феномени илузија представљају далеко озбиљнији проблем за дисјунктивизам него халуцинације. (MILAR 2015; SMIT 2010)

Сматрам да аргумент из илузије остаје изван домаћаја дисјунктивиста зато што, за разлику од халуцинација где не постоји умно-независан објекат, у случају илузија дисјунктивиста мора признати да се субјекат налази у релацији упознатости са објектом, иако је свестан одређеног својства које тај објекат заправо не инстанцира. Дисјунктивиста може лакше објаснити халуцинације јер у том случају заиста не постоји релација са умно-независним објектом, самим тим он са правом може рећи да је феноменологија у случају халуцинација у потпуности конституисана умно-зависним објектом. Када су у питању илузије, изгледа да је дисјунктивиста приморан да призна да је феноменологија искуства у том случају барем *делимично* конституисана и самим умно-независним објектом, зато што субјекат у случају илузија ипак стоји у релацији са објектом, иако тај објекат заправо не инстанцира својство које субјекат мисли да инстанцира.

У складу са тим, размотримо поново пример илузије штапа који изгледа преломљено у води. Уколико наивни реалиста жели да остане доследан дисјунктивизму, обавезан је да тврди да је феноменологија субјективног искуства опажања преломљеног штапа у потпуности конституисана умно-зависним ентитетом – својством преломљености штапа. Ипак, умно-независни штап не поседује то својство, иако је објект опажања и свакако делом конституише феноменологију искуства опажања штапа преломљеног у води. Дакле, могло би се рећи да у случају илузија имамо „комбинацију“ конституената – умно-независни објекти конституишу оне аспекте феноменологије искуства која се односи на презентоване објекте (штап у води, нпр.), док умно-зависни ентитети конституишу онај аспект феноменологије који се односи на не-презентоване објекте. Ово је очигледно инконзистентно са дисјунктивизмом који тврди да је критеријум за разликовање веридичких од не-веридичких искустава то што су не-веридичка искуства увек у потпуности конституисана умно-зависним, не-презентованим објектима или ентитетима.¹⁷

¹⁷ Овде је важно нагласити да постоји верзија дисјунктивизма која би остала имуна на овај приговор. Она подразумева да се илузије стављају на страну веридичких искустава, а не заједно са халуцинацијама, као пример не-веридичких искустава. Ипак, верујем да класични реалисти којима сам се бавио у раду не би прихватили такав облик дисјунктивизма. Више о томе у: BIRN, LOG 2008:

Имајући у виду ову слабост дисјунктивизма верујем да је потребно, уколико желимо остати доследни реализму, показати да наивни реализам не води нужно у прихватање дисјунктивизма. У складу са тим, потребно је формулисати неку друга-чију верзију наивног реализма која ће успети да одговори на проблем илузије и халуцинације. То је управо оно што чине модерни наивни реалисти.¹⁸ Како је раније наглашено, у њиховим теоријама се слаби веза између наивног реализма и дисјунктивизма. Сети чак иде и корак даље и формулише верзију наивног реализма без дисјунктивизма. Ово је први разлог због којег заступамам уверење да се треба окренути модерним верзијама наивног реализма. Друга предност модерног реализма у односу на класични јесте у томе што се откривају нови проблеми на које наивни реализам мора да одговори: Френчов „замагљени вид“, Бекова „унутрашња-зависност искуства“. Ово су важна питања којима се класични реалисти нису бавили, док су модерни реалисти пружили одговарајуће одговоре на њих, испунивши тиме услов поменут на почетку рада – свака теорија процеса опажања мора да пружи објашњења перцептивних грешака. Упркос томе што пред модерним реалистима такође стоје многе препреке, сматрам да је њихово схватање наивног реализма тренутно перспективније, уколико желимо да сачувамо здраворазумске реалистичке претпоставке о свакодневном перцептивном искуству, као и да одговоримо на нове врсте „перцептивних грешака“.

Цитирана литература

- BEK 2019: BECK, Ori. „Rethinking Naive Realism“. *Philosophical Studies*, vol. 176, no. 3 (2019): pp. 607-633. DOI: 10.1007/s11098-018-1030-x
- BIRN, LOG 2008: BYRNE, Alex, и LOGUE, Heather (2008), „Either/Or“, in Haddock Adrian, and Macpherson Fiona (eds.), *Disjunctivism: Perception, Action, Knowledge*. Oxford: Oxford University Press, pp. 57-94.
- ENTONI 2011: ANTHONY, Louise. „The Openness of Illusions“. *Philosophical Issues*, vol. 21, no. 1 (2011): pp. 25-44. DOI: 10.1111/j.1533-6077.2011.00196.x
- FRENČ 2014: FRENCH, Craig. „Naive Realist Perspectives on Seeing Blurrily“. *Ratio*, vol. 27, no. 4 (2014): pp. 393-413. DOI: 10.1111/rati.12079
- FRENČ 2020: FRENCH, Craig. „Naive Realism, representationalism, and the rationalizing role of visual perception“. *Philosophical Issues* vol. 30, no. 1 (2020): pp. 102-119. DOI: 10.1111/phis.12174
- KEMBEL 2002a: CAMPBELL, John (2002a), „Berkeley’s Puzzle“, in Tamar Szabo Gendler, John Hawthorne (eds.), *Conceivability and Possibility*, Oxford: Oxford University Press, pp. 127-144.
- KEMBEL 2002b: CAMPBELL, John. *Reference and Consciousness*. Oxford: Clarendon Press, 2002b.
- KEMBEL 2009: CAMPBELL, John (2009), „Consciousness and Reference“, in Brian Mc-
-
- 59-60.

18 Троје модерних реалиста нуде различите модификације наивног реализма. Циљ овог рада није био да се испита која је од њих међусобно најприхватљивија, већ да се само нагласи да је било потребно модификовати класични наивни реализам.

- Laughlin, Ansgar Beckerman, Sven Walter (eds.), *The Oxford Handbook of Philosophy of Mind*, Oxford: Oxford University Press, pp. 648-662.
- KREJN 2009: CRANE, Tim (2009), „Is There a Perceptual Relation?“, in Tamar Szabo Gendler, John Hawthorne (eds.), *Perceptual Experience*, Oxford: Oxford University Press, pp. 126-147.
- LOG 2012: LOGUE, Heather. „Why Naive Realism?“. *Proceedings of the Aristotelian Society*, vol. 112, no. 2 (2012): pp. 211-237. DOI: 10.1111/j.1467-9264.2012.00332.x
- MARTIN 1998: MARTIN, Michael G. F. (1998) „Setting Things Before the Mind“ y Anthony O’Hear (прир.), *Current Issues in Philosophy of Mind*, Cambridge: Cambridge University Press, стр. 157-179.
- MARTIN 2004: MARTIN, Michael G. F. „The Limits of Self-Awareness“. *Philosophical Studies*, vol. 120, no. 1-3 (2004): pp. 37-89. DOI: 10.1023/b:phil.0000033751.66949.97
- MARTIN 2006: MARTIN, Michael G. F. (2006), „On Being Alienated“, in Tamar Szabo Gendler, John Hawthorne (eds.), *Perceptual Experience*, Oxford: Oxford University Press, стр. 354-410.
- MILAR 2015: MILLAR, Boyd. „Naive Realism and Illusion“. *Ergo: An Open Access Journal of Philosophy*, vol. 2 (2015): pp. 607-625. DOI: 10.3998/ergo.12405314.0002.024
- RASEL 1912: RUSSELL, Bertrand. *The Problems of Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, 1912.
- SETI 2020: SETHI, Umrao. „Sensible Over-Determination“. *Philosophical Quarterly*, vol. 70, no. 280 (2020): pp. 588-616. DOI: 10.1093/pq/pqz077
- SMIT 2010: SMITH, A. D. „Disjunctivism and Illusion“. *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 80, no. 2 (2010): pp. 384-410. DOI: 10.1111/j.1933-1592.2010.00330.x

Aleksandar D. Drašković

THE PROCESS OF PERCEPTION IN CONTEMPORARY PHILOSOPHY OF PERCEPTION: TWO VERSIONS OF NAÏVE REALISM

Resume

Naïve realism is a position in the philosophy of perception aimed at explaining the formation of perceptual experience. According to naïve realists, in general terms, perceptual experience is determined by objects independent of the mind that the subject perceives. In other words, perceptual experience should be explained in terms of relations and causal processes that occur between the subject and the perceived object. I believe that within naïve realism, it is possible to distinguish between two approaches which I will refer to as the modern and classical version. The aim of this paper is to present, analyze, and compare these two versions. The classical version is characterized by emphasizing the importance of the connection between naïve realism and disjunctivism—a view that follows from naïve realism and asserts a radical and essential difference between veridical experiences on one hand and hallucinations and illusions on the other. Classical realists also pay significant attention to attempts to refute arguments criticizing naïve realism from the perspective of the phenomena of illusions and hallucinations. Modern realists, on the other hand, deny the assumption of a strong connection between realism and disjunctivism. Their primary goal is to explain the process of sensory perception, the phenomenology of

perceptual experience, and ultimately the nature of the process of sensory knowledge in general. Unlike classical realists, modern realists consider “errors” in perception such as illusions and hallucinations to be consistent with the fundamental assumptions of naïve realism. In conclusion, I will attempt to show why I believe that the modern version of naïve realism is a more acceptable alternative to the classical version.

Keywords: Naïve Realism, Perception, Phenomenology, Illusion, Hallucination

